

LOCUL MONUMENTELOR DE ARHITECTURĂ POPULARĂ ÎN CADRUL PROGRAMULUI DE SISTEMATIZARE ȘI MODERNIZARE A SATULUI CONTEMPORAN

NICOLAE UNGUREANU

Nu puține au fost împrejurările în care specialiștii, din țară și din străinătate, au subliniat necesitatea conservării, pe căi diverse, a monumentelor de arhitectură populară. Problema, considerată de cîțiva ani încoace mereu actuală, a căpătat la noi unele rezolvări încurajatoare. În special se relevă rezultatele obținute pe calea organizării muzeelor etnografice în aer liber, muzee cu caracter tematic complex și cu caracter special, de generală sau mai restrînsă reprezentare teritorială, în cadrul cărora sînt puse la adăpost de procesul dispariției sute de construcții și instalații de certă valoare arhitecturală-tehnică, alese din foarte numeroasele exemplare izbutite, studiate comparativ pe teritoriul întregii țări¹. Prin conținutul lor și prin interesul suscitāt, aceste instituții muzeale au devenit podoabe și puncte de atracție ale orașelor, în lăuntrul sau în preajma teritoriului în care sînt situate, servind educației cercurilor largi ale societății și dezvoltării turismului în România.

Dacă cele cîteva sute de construcții, concentrate în muzeele în aer liber², dacă ideea de organizare a acestor muzee și metodele tehnico-muzeografice aplicate s-au bucurat de aprecierile unanime ale atîtor specialiști recunoscuți³, dacă adăugăm fondului de construcții din aceste muzee cîteva zeci de alte construcții autentice, păstrate în sate, servind drept sedii ale unor muzee locale; dacă luăm în considerație și cîteva încercări de conservare pe loc a unor instalații tehnice țărănești⁴, aceasta nu înseamnă că sîntem îndreptățiți să nutrim deja sentimentul datoriei împlinite⁵.

Problema studierii, evidenței, ocrotirii și conservării, a valorificării în timp util, competente și la proporțiile strict

necesare, a arhitecturii populare considerăm că se impune mai cu temei abia de acum înainte. Ea devine pe zi ce trece, așa cum afirmă acad. prof. univ. C. Daicoviciu⁶, „o datorie conștient asumată de națiunile culte”, respectiv o datorie asumată și de națiunea noastră socialistă.

Vom începe prin a invoca unele gînduri și proiecte aparținînd specialiștilor sectorului de muzee, afirmate cu ani în urmă, respectiv ne vom permite unele considerații și pe marginea preocupărilor altor sectoare — de pildă Direcția monumentelor istorice — pentru conservarea și exploatarea științifică a patrimoniului monumentelor de arhitectură populară.

Încă din 1966, cu prilejul Simpozionului „Organizarea muzeului etnografic în aer liber — principii și metode”⁷, au fost expuse intențiile noastre de a realiza o rețea de asemenea tip de muzee, echilibrată tematic și teritorial.

Se comunica atunci, de exemplu, că se preconizează muzee ale arhitecturii în Gorj, Vîlcea și Maramureș, muzee-complexe etnografice, la Iași, pentru Moldova, la Craiova, pentru Oltenia și un muzeu al pescuitului (al Deltei Dunării), la Tulcea.

Pînă-n prezent, în nici unul dintre aceste proiectate muzee nu se găsește transferată și reconstituită muzeografie vreo construcție⁸.

Cu același prilej, al Simpozionului, a fost lansată și ideea unui program de conservări „in situ” (păstrarea și organizarea pe locul de origine), vizînd construcții, instalații tehnice și ateliere meșteșugărești, singulare sau în grupe, gospodării, ulițe de sate, posibil și așezări întregi, în puncte și în zone de interes etnografic pregnant. Eforturi izolate (ale Muzeului Brukenthal — Sibiu) au dus la realizarea unui atare punct, la Gura Riului, județul Sibiu, complexul de industrie textilă țărănească de aici, și la pregătiri pentru conservarea „in situ” a grupelor de mori cu ciutură de la Rudăria și Topleț, județul Caraș-Severin.

Cu toate că muzeele noastre în aer liber și-au afirmat prezența printr-o mulțime de alte activități științifice și cu caracter educativ, în privința salvării și valorificării unor monumente ale culturii populare (prin strămutarea lor în muzeu sau prin conservare „in situ”), contribuția lor din acești ultimi ani rămîne totuși neconcludentă.

De altfel, în entuziasmul pregătirii și desfășurării lucrărilor Simpozionului amintit, se conta, cu încredere în reușită, pe o mai largă colaborare a factorilor chemați și interesați să se mobilizeze, să dea răspunsuri și rezolvări competente acestei probleme — instituțiile muzeale, Direcția monumentelor istorice, D.S.A.-urile județene, O.N.T. etc. În această privință, semnele apropierei pozițiilor, cu atît mai

¹ În muzeele etnografice în aer liber sînt transferate, pînă-n prezent, aproape 400 construcții, instalații tehnice țărănești și ateliere meșteșugărești. Conform proiectelor, rețeaua muzeelor de acest tip va cuprinde în final cca. 1 000—1 200 construcții.

² Este de reținut că fiecare construcție (casă de locuit, anexă gospodărească, instalație tehnică, atelier meșteșugăresc etc.) este înzestrată cu un număr determinat de unelte și obiecte de uz și decorative, în aranjamentul funcțional firesc.

³ Vezi intervențiile și discuțiile participanților la Simpozionul „Organizarea muzeului etnografic în aer liber — principii și metode”, București, 7—15 septembrie 1966 (Broșura II); numeroase puncte de vedere și studii sînt cuprinse în diferite reviste de știință din străinătate, fie cu referire la realitățile din muzeele noastre, fie prilejuite de cunoașterea arhitecturii populare românești direct pe teren. Nu ne-am propus și nici nu dispunem de suficient spațiu pentru a reda titlurile din publicațiile străine care ne-au parvenit, sau pentru a insera cîteva extrase privitoare la „miracolul” culturii, respectiv al arhitecturii populare românești. Poate, acest lucru îl vom realiza cu alt prilej, fie și pentru rațiunea de a întări convingerea că arhitectura noastră populară reprezintă un domeniu care necesită mai multă atenție și osteneală, așa cum au semnalat cu insistență, în ultima vreme, numeroși specialiști români, în diferite cotidiane și reviste.

⁴ De exemplu, Complexul de industrie textilă țărănească de la Gura Riului, județul Sibiu.

⁵ Incontestabil, muzeele noastre în aer liber se impun prin numărul de construcții, mai ridicat decît în alte părți, prin valoarea exponatelor și prin maniera de organizare, de prezentare, deseori inspirată, dar mai ales proprie. Acest număr însă, trebuie estimat prin raportare la realități. Care este, de exemplu, proporția monumentelor conservate, din totalul celor oferite de teritoriul țării? Care este, apoi, bilanțul muncii noastre după aproape un sfert de secol de generoasă susținere materială din partea statului? În fine, care sînt garanțiile pentru îndeplinirea unui program de perspectivă, dacă ne menținem în ritmul de pînă acum și dacă ne vom rezuma numai la capacitatea de angajare și cuprindere a muzeelor și la cîteva răzlete intervenții din partea Direcției monumentelor istorice? Facem abstracție de atîtea angajamente și de rapoartele, care, de predilecție, aleg laturile convenabile ale modului în care ne-am îndeplinit îndatoririle, întrucît ele, fără rezolvări concrete, rămîn simple angajamente și rapoarte.

⁶ *Prolegomena*, în „Buletinul monumentelor istorice”, anul XXXIX, nr. 1, 1970, p. 4.

⁷ Ținut la București, între 7—15 septembrie, cu participarea a 67 specialiști străini, din 23 de țări (vezi Broșura 2 „Simpozionul...”). Între 9—15 sept., programul a cuprins un itinerar documentar la unitățile etnografice în aer liber și pavilionare și în unele sate, pe traseul București—Golești—Valea Oltului—Sibiu (Rășinari—Gura Riului)—Cluj—Brașov—București. Pentru comunicările Simpozionului, vezi Broșura 1 „Simpozionul...”.

⁸ Pentru muzeele din Vîlcea, Gorj, Maramureș sînt efectuate în linii mari cercetările; au fost stabilite și achiziționate construcții, majoritatea lăsate în custodie foștilor proprietari sau autorităților locale; au fost pregătite parțial documentațiile. La data apariției acestor rînduri, muzeele din Vîlcea și Gorj vor avea deja reconstituite unele construcții, celelalte încă n-au asigurate condițiile de bază pentru începerea transferărilor. Activitatea muzeelor mai vechi, în special a celor din Sibiu, Golești și Cluj s-a dovedit, în schimb, mai constantă.

puțin ale cooperării, în baza unui program unitar, nu se întrevăd curind concretizate.

Fără a avea pretenția sesizării exacte a adevărului, acțiunea nici nu era posibilă atîta vreme cît virtualii parteneri ai unui asemenea program nu și-au înscris printre preocupările lor de perspectivă, măcar de circumstanță, unele măsuri corelate. Fiecare parte s-a limitat la lucrările specifice, imediate sau de mai mare întindere în timp, abstracție făcînd de unele activități care se cereau dezvoltate în paralel și prin completare, potrivit obligațiilor (scrise și nescrise) și chiar intereselor proprii, așa cum este de fapt problema studierii, reinventarierii, ocrotirii, restaurării, amenajărilor și valorificării multilaterale a monumentelor de cultură, în cazul dezbătut al monumentelor de arhitectură populară. Coordonatorul avizat și de drept al acestei urgente și importante acțiuni va trebui să fie Direcția monumentelor istorice. Din acest punct de vedere, socotim a fi concludente cîteva documente ajunse la cunoștință relativ publică:

– H.C.M. nr. 661/22.IV.1955, avînd drept anexă *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, editată în 1956;

– H.C.M. nr. 1091/1970; (anexa 1 precizează subordnarea Direcției monumentelor istorice C.S.C.A.-ului);

– Schița-program, pe care o considerăm ca aparținînd Direcției monumentelor istorice, exprimată în articolul *Criterii științifice în activitatea de restaurare a monumentelor istorice*⁹;

– Lista cuprinzînd *Principalele lucrări de restaurare a monumentelor istorice din Republica Socialistă România*,

lucrări executate de Direcția monumentelor istorice, între 1959–1969¹⁰.

În *Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.*, la categoria „Monumente de arhitectură”, paginile 15–140, din totalul de 3 359 monumente incluse, figurează:

- Biserici, mănăstiri, capele, mausolee = aproape 2 400 poziții;
- Cetăți, palate, castele, conace, case boierești = aproape 300 poziții;
- Resturi – ruine de biserici, cetăți etc. = cca. 140 poziții;
- Case din orașe și țirguri = peste 300 poziții;
- Case țărănești = sub 100 poziții;
- Alte construcții (școli, spitale, cazărmi, muzee, biblioteci etc.). = cca. 150 poziții.

Este evident că monumentele de arhitectură populară, mai precis casele țărănești, n-au încăput, la vremea respectivă, decît accidental în listă. Numărul acestora, pe țară, nu reprezintă nici măcar $\frac{1}{4}$ din numărul construcțiilor salvate prin intermediul muzeelor etnografice în aer liber.

Ni s-ar putea reproșa că am desprins voit din numărul monumentelor de arhitectură populară bisericile și alte construcții, multe dintre ele de proveniență țărănească. Nu este cazul. Ele se înscriu în aceeași categorie, ceea ce modifică cifra, însă nu schimbă cu nimic situația în privința caselor, gospodăriilor, instalațiilor, atelierelor și altor construcții țărănești, care au fost lăsate cumva la marginea preocupărilor.

Este o realitate că bisericile, cu osebire cele din lemn, sînt în genere exemplare care însumează atribute arhitec-

⁹ Aceasta, dată fiind calitatea de conducători ai Direcției a autorilor articolului menționat, articol care a apărut în numărul inaugural, de reluare a editării „Buletinului Monumentelor Istorice”, anul XXXIX, nr. 1, 1970, p.p. 6–10.

¹⁰ Vezi „B.M.I.” menționat, p.p. 73–78.

Fig. 1. Gospodărie din comuna Bedeci, județul Cluj, organizată în secția în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj.

țurale, artistice și documentare care au justificat pe deplin atribuirea calității de monumente de cultură, în speță de monumente de arhitectură populară¹¹. Este însă tot așa de adevărat că în cuprinsul atitor așezări rurale, din zecile și sutele de mii de gospodării și alte construcții tradiționale vom întâlni mult mai multe exemplare, expresie superioară a geniului constructiv popular, decât cele incluse în vechea listă a monumentelor de cultură, ceea ce reclamă trecerea multora în rindul monumentelor de arhitectură populară și, ca urmare, obligația de a fi avute în vedere la alcătuirea și executarea planurilor de restaurări¹².

O listă, știută de multă vreme incompletă, dar care n-a suportat modificări, în ciuda evidenței, a dezvoltării studiilor¹³, a îmbunătățirii permanente a condițiilor de lucru, cu atât mai mult cu cât înseși prevederile H.C.M. 661/1955 au fost înlocuite cu noi prevederi (H.C.M. nr. 1987/1969 și H.C.M. nr. 1091/1970), nu putea să servească, în măsură suficientă domeniului monumentelor de cultură populară, chiar dacă optica generală față de acestea s-a dovedit tot mai favorabilă. Potrivit noii situații, „Direcția monumentelor istorice reunește (acum, n.n.) preocupările de bază ale organizării științifice a protejării, conservării, consolidării, restaurării și punerii în valoare a monumentelor istorice”¹⁴. Este de presupus, așadar, că viitorul program al acestei Direcții va îmbrățișa domeniul arhitecturii populare la alte proporții și cu depline drepturi. Activitățile principale ale Direcției, enunțate în alineatele a, b, c ale articolului prof. arh. R. Bordenache și ing. V. Munteanu, din „B.M.I.”, nr. 1, p. 6, ca și „liniile generale de dezvoltare, în funcție de care au fost propuse și aprobate planurile anuale pentru conservarea și restaurarea monumentelor, ... criteriile de selecționare a monumentelor propuse spre restaurare, amplasarea și conținutul lucrărilor aferente”¹⁵, nu ne scutesc însă de îngrijorarea că și pe viitor monumentele de arhitectură populară vor rămâne sub semnul preocupărilor accidentale¹⁶.

Fără a minimaliza cituși de puțin amploarea, importanța, dificultățile, nivelul științific al principalelor lucrări de restaurare executate de D.M.I. între 1959–1969 și a celor care vor fi executate în viitor, sintem datori să insistăm pentru intervenții mai susținute din partea D.M.I., pentru conservarea, restaurarea și folosirea monumentelor de arhitectură populară, înțelegându-le în conținutul și rosturile lor reale. Și aceasta, pentru că, deși ne-am bucurat de tot sprijinul statului, bilanțul de pînă acum al eforturilor instituțiilor în sarcina cărora au stat studierea, evidența, îndrumarea, controlul, paza, protejarea, consolidarea, restaurarea și folosirea monumentelor de cultură¹⁷, în special ale construcțiilor — monumente țărănești, rămîne, așa cum afirma (referitor la situația mai veche) acad. prof. univ.

Fig. 2. Casă din satul Vidra, comuna Avram Iancu, județul Alba, transferată în secția în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj.

C. Daicoviciu, „departe de a fi fost satisfăcător”¹⁸. Ar fi regretabil ca în condițiile create, după un număr de ani, ca și activitatea noastră din acest domeniu să dea prilej a fi împinată cu asprimea unor considerații de felul celor făcute de același neobosit cercetător al istoriei patriei, acad. prof. univ. C. Daicoviciu: „Dovadă sînt multe, prea-multe, monumente dispărute sub ochii noștri”, sau: „Pentru monumentele cultural-istorice există un pericol... mare: acela al indifferenței și neglijenței noastre proprii”¹⁹.

Prezentarea stadiului în care ne aflăm în privința monumentelor de arhitectură populară²⁰, ne conduce la reafirmarea posibilităților de a spori fondul nostru cultural cu noi monumente, pe calea conservărilor „in situ”, acțiune care să îmbrace caracterul organizat al unui program de perspectivă.

Acum, cînd pentru o seamă de așezări rurale sînt în curs de pregătire proiectele de sistematizare, considerăm acută problema modalităților de integrare organică, funcțională chiar, a unor monumente de arhitectură populară în ansamblurile care vor purta pecetea unor transformări relativ radicale. O atare problemă este de competența multor factori care, pe baza acumulărilor de cunoaștere și de experiență, a însușirii spiritului indicațiilor superioare privind prețuirea și valorificarea tezaurului cultural națio-

țurilor populare. Precizarea prof. arh. Richard Bordenache și ing. Victor Munteanu, în articolul menționat, p. 9, cum că „Direcția monumentelor istorice (este acum n.n.), singura unitate pentru protecția monumentelor din România” propune, pe de o parte, asumarea tuturor obligațiilor, dar, pe de altă parte, nu scutește de răspundere nici alte instituții: muzeele, Direcțiile de sistematizare și arhitectură județene, O.N.T. etc., care sînt chemate la cooperare, atît pentru lucrări de natură științifică-tehnică cit și de amenajare și exploatare în spiritul creșterii rentabilității, întrevăzute fiind valențele educative și turistice ale monumentelor de orice gen.

¹⁸ Prolegomena, în „B.M.I.”, 1, 1970, p. 4 (sublinierile ne aparțin).

¹⁹ Ibidem. Referirile au avut drept obiect „Rolul îndeplinit în secolul al XX-lea de Comisiunea Monumentelor Istorice” pe care-l socotește „pentru acele timpuri cit se poate de binefăcător, deși departe de a fi fost satisfăcător”.

²⁰ Din acest patrimoniu propriu-zis, rezervat și parțial pus în circulație, fac parte:

- cca. 400 construcții aflate în muzeele etnografice în aer liber;
- cca. 50 construcții achiziționate și lăsate în custodie, construcții destinate aceluiași muzeu;
- un număr redus de construcții autentice care adăpostesc muzeu sătești;
- cca. 90 case țărănești incluse în vechea listă a monumentelor de cultură;
- bisericile, în special cele de lemn, de asemenea inserate în vechea listă a monumentelor de cultură.

Majoritatea construcțiilor valoroase, care așteaptă atribuirea calității de monument, ca și o parte dintre casele țărănești, declarate deja monumente de arhitectură, aflate în proprietate particulară, sînt supuse, inevitabil, imputinării, prin însuși procesul firesc de înnoire a satului contemporan.

¹¹ Conform Listei din „B.M.I.” nr. 1/1970, p.p. 73–78, 59 de biserici de lemn au fost supuse unui anumit regim de protejare-restaurare, în număr mai mare cele din județele Maramureș (16) și Sălaj (9). Trei alte biserici din lemn au fost transferate în secția în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei — Cluj.

¹² Din lista de restaurări la care ne-am referit reiese că nici una din casele țărănești, declarate monumente de arhitectură, n-a fost supusă procesului de restaurare. Presupunem apoi că unele dintre casele țărănești, monumente de arhitectură, nici nu mai există (de exemplu „Casa de lemn Ion Gh. Băluțescu” din satul Cimpofeni, comuna Runcu, județul Gorj, înscrisă în *Lista monumentelor de cultură* sub nr. 1225, a fost demolată de proprietar, fără oviz și fără a fi fost posibilă recuperarea vreunui element). Uneori, înseși muzeele simt nevoia supravegherii și intervențiilor din partea unui organism avizat, cum este Direcția monumentelor istorice, pentru unele construcții, de exemplu: toșările și alunecările de teren din Porcul Hoia, de la Cluj, amenință biserica de la Petrind, monument de arhitectură și obiect de muzeu; înclinarea turlei bisericii de la Dragomirești, aflată în Muzeul Satului etc. Acestea și multe altele sînt probleme care solicită intervenții de o anumită dificultate, posibile cu sprijinul eficient al grupului de tehnicieni și arhitecți ai Direcției monumentelor istorice.

¹³ După cunoștința noastră, Direcția monumentelor istorice se află în posesia unei mai complete evidențe, realizată în ultima vreme și cu concursul specialiștilor muzeelor din județe. Pe cînd o nouă listă a monumentelor de cultură?

¹⁴ Cf. prof. arh. Richard Bordenache și ing. Victor Munteanu, art. cit., în „B.M.I.”, nr. 1, 1970, p. 6.

¹⁵ Ibidem, p. 9 (vezi și punctele 1–4).

¹⁶ Necunoscînd spiritul propunerilor cuprinse în planul de perspectivă al Direcției monumentelor istorice „pentru perioada cincinalelor 1971–1975 și 1976–1980” (art. cit.), nu ne dăm seama dacă atitudinea față de monumentele de arhitectură populară s-a modificat.

¹⁷ Mai mult sau mai puțin clar formulat, de monumentele de cultură ou răspuns în anii trecuți potrivit H.C.M. 661/1955 Acad. R.P.R., C.S.C.A.S., Ministerul Culturii și, teritorial, comitetele executive ale sfa-

Fig. 3. Uliță pornind din centrul comunei Poiana Sibiului, județul Sibiu.

nal, urmează a se mobiliza pentru a marca, prin rezolvări concrete, o etapă calitativ superioară în dezvoltarea activității, în concordanță cu problemele majore ale societății contemporane și ale societății viitorului.

Corelarea măsurilor de conservare „in situ” a monumentelor de cultură populară cu proiectele de sistematizare a diferitelor așezări rurale reprezintă, după aprecierea noastră, una dintre cele mai importante și eficiente căi, prin care numeroase exemplare izbutite aparținând creației arhitecturale țărănești pot fi salvate și trecute în patrimoniul material și spiritual al vremurilor actuale. De altfel, prin includerea acestora în programele de sistematizare, o bună parte din elementele de procedură, de tratative cu proprietarii, de stabilire a destinației și regimului de funcționare se simplifică de la sine.

Întreaga acțiune comportă etape de lucru și răspunderi distincte.

În primul rînd se impune, după cum am mai afirmat-o, inițierea unei noi evidențe a construcțiilor tradiționale, evidență care să permită includerea în lista monumentelor de cultură a tot ceea ce păstrează mai valoros satele noastre. O asemenea inițiativă revine, de drept, Direcției monumentelor istorice. Cu forțele proprii, Direcția monumentelor istorice nu poate asigura, în timp util, operația de depistare, estimare și stabilire a exemplarelor indicate pentru atribuirea calității de monument. Împrejurarea că instituțiile muzeale, în special cele etnografice, dar și cele de istorie, se află distribuite relativ echilibrat pe teritoriul țării, că dispun de documentații asupra zonelor mai restrînse, studiate și controlate, ne dă convingerea că ele ar reuși, într-o perioadă destul de scurtă, să alcătuiască, cu forțele proprii și cu alte forțe locale antrenate, o situație mai exactă a realităților din zonele respective.

O dată alcătuită evidența construcțiilor, în virtutea căreia s-ar proceda la includerea unora în noua listă, la care ne referim repetat, ar prezenta avantaje pe mai multe direcții:

– Ar pune sub ocrotirea legii un număr important de exemplare valoroase, astăzi proprietate particulară, mai cu seamă case de locuit, gospodării și unele instalații-ate-

liere, amenințate să dispară din însăși inițiativa proprietarilor, cărora nu le pot fi refuzate aspirațiile la condiții de locuire, de muncă și de viață moderne;

– Ar solicita din partea proiectanților viitoarelor așezări modernizate, o dată aflați în posesia noii liste și a unor sugestii de valorificare, atenție pentru categoria construcțiilor-monumente, fie izolate, fie grupate și i-ar determina să reflecteze asupra integrării lor organice în proiectele de sistematizare;

– Autoritățile locale ar fi în măsură, în baza unei evidențe, respectiv a listei, și a instrucțiunilor Direcției monumentelor istorice, să avizeze, să aprobe sau să interzică lucrările care afectează conservarea fondului de valori, inclusiv terenurile de protecție (noi locuințe, drumuri, plantări, nivelări, exploatare de orice fel);

– Ar prilejui realizarea unei bogate documentații, însoțitoare a studiului, asupra așezărilor, construcțiilor, tehnicilor, materialelor etc. (fișe, fotografii, desene, planuri, relevee), destinată arhivei, atât a D.M.I. cit și a muzeelor.

Oricum măsurile de evidență și cooperare ar însemna un impuls pentru conservarea pe loc a atîtor monumente, ar da posibilitatea să anulăm rămînerea în urmă în domeniul respectiv, ar asigura rezerva de vestigii pentru muzeele în aer liber și în principal pentru mai insistente preocupări de natură muzeografică, în interesul înzestrării așezărilor noi cu așezăminte de cultură de certă utilitate socială.

Conservarea „in situ”, profitînd de miile de exemplare care se mai întîlnesc în numeroase sate și care ne permit să selecționăm ceea ce este mai reprezentativ și să hotărîm, este o chestiune care nu mai suportă amînare.

Pledînd pentru includerea în ansamblurile rurale moderne a unor valori arhitecturale tradiționale, dincolo de atîtea rațiuni asupra cărora considerăm că am insistat îndeajuns, vom releva, în plus, caracterul unitar pe întreg teritoriul României, trăinicia pînă-n actualitate a unor rezolvări majore ale civilizației noastre populare, cu toate transformările petrecute în timp, în special în contextul epocilor modernă-contemporană, epoci de orientare și dominante industriale. Această neînfrîntă legătură peste milenii simbolizează o permanență a culturii naționale, trăsătură

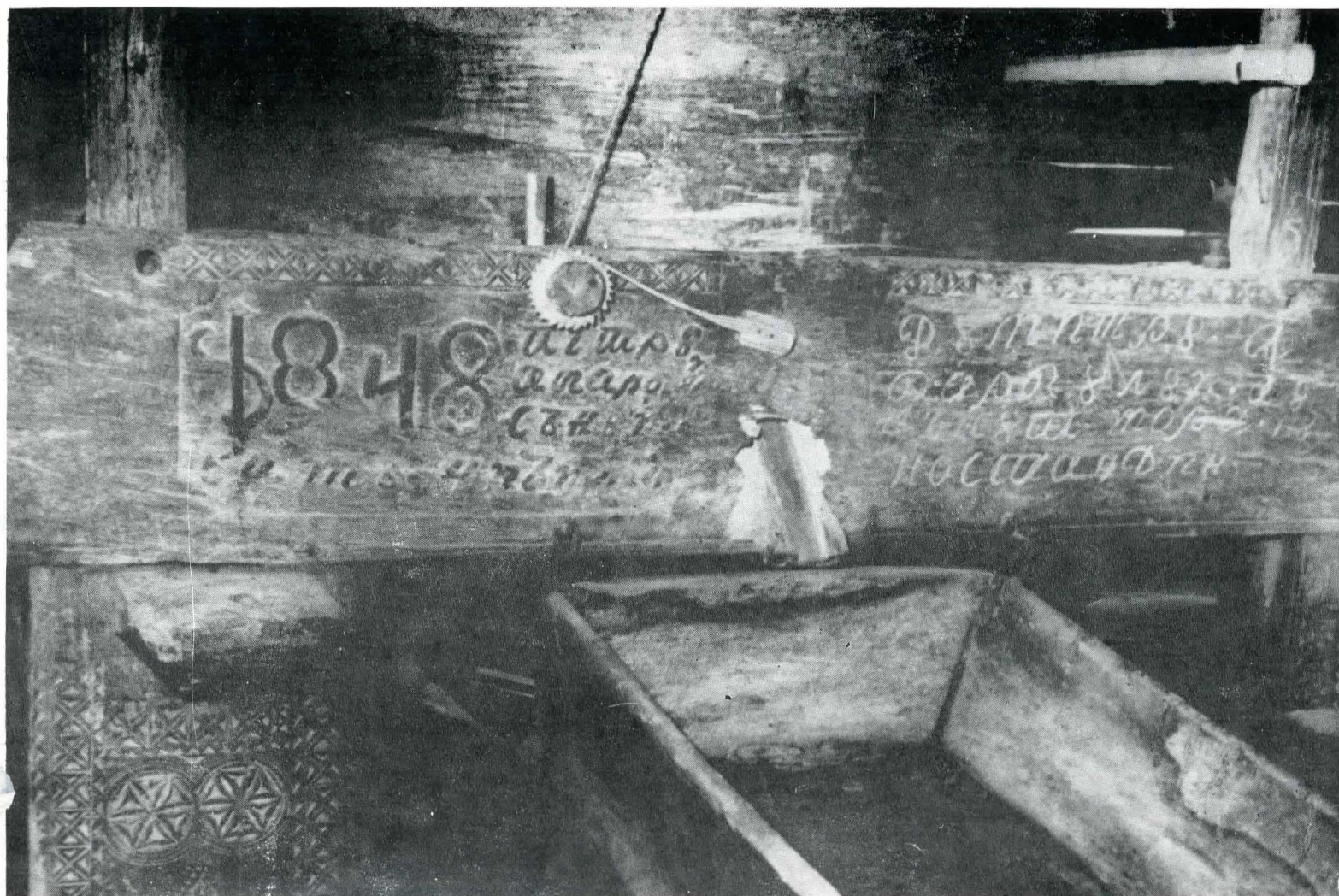

Fig. 4. Fruntarul morii din Dăbica, județul Hunedoara (detaliu de interior). Moara a fost transferată în Muzeul tehnicii populare din Dumbrava Sibului.

care trebuie prelungită și în viitor, de data aceasta nu de la sine, ci printr-un adevărat act de prețuire, de voință și de efort sociale, contemporane. Cultivarea tradițiilor²¹ este, în fine, în interesul și al proiectării și al execuției, care-și pot îmbogăți gama de soluții și, mai ales în interesul beneficiarului – obștea – care-și va desfășura munca și viața într-un cadru având personalitate, în așezări de un anumit pitoresc, care a caracterizat dintotdeauna satul românesc.

Acest lucru, care nu mai suportă amânare, este posibil, în primul rând pe calea conservărilor „in situ”. Muzeele, pînă la urmă, își vor asigura fondul de monumente programat, avînd latitudinea să închege complexe și din exemple dispersate pe teritoriul comunei respective, dacă acestea corespund tipului selecționat. Însă punctele conservate „in situ”, într-o serie de cazuri, cu atît mai mult în cazul noilor așezări sistematizate, au nevoie de concentrări, de aglomerări de asemenea construcții de o valoare determinată, aflate și menținute de regulă pe locurile originare. Or, înnoirile cărora le este supus, obiectiv și masiv, satul de astăzi, subțiază permanent conținutul unor asemenea aglomerări, iar construcțiile de curînd apărute nu totdeauna au calitatea înscriserii pe o anumită linie a tradiției, așa încît să fie justificată integrarea lor punctului conservat „in situ”²².

²¹ Problema este privită în felul acesta și exprimată ca atare de majoritatea specialiștilor și oamenilor de cultură. Cităm de exemplu: „... am înțeles ca tot ce este înaintat în existența de secole a poporului nostru să integrăm în contemporaneitate, în istoria de azi a României, în civilizația noastră socialistă... Printre altele este vorba de importanta problemă a locului monumentului izolat, în liniile moderne, în noile centre arhitecturale; cu alte cuvinte conservarea „in situ” a monumentelor și ansamblurilor arhitecturii populare”. (Vezi Ion Moraru, Cuvînt înainte, la „Buletinul monumentelor istorice”, nr. 1, 1970, p. 3. Sau: „Pentru o cît mai exactă previziune, planificarea are nevoie desigur de date asupra trecutului cît și de demonstrarea experimentală a unor idei, principii și elemente noi, apte pentru a fi aplicate în viitor”, vezi arh. Horia Hudîță, Experimentul în arhitectură, în „Scînteia”, nr. 8529 din 28 august 1970.

²² Așa, de exemplu, la Săpînța – Maramureș, în imediata apropiere a bisericii satului și a „Cimitirului Vesel”, creație a lui Ștan Pătraș, pe latura stîngă a uliței „Pă vale” se păstrează, înșiruie, 8 gospodării monumentale, tipic maramureșene, care s-ar preta conservării pe loc. Acest original ansamblu este alterat însă de prima

lată de ce semnalăm, cu atîta insistență, necesitatea angajării urgente, mai ferme și de cuprindere, a Direcției monumentelor istorice, în calitate de instituție autorizată, coordonatoare, și pe linia conservărilor „in situ”.

Desigur că lucrările pentru conservarea unor case țărănești, luate izolat, nu se situează, pentru D.M.I., la nivelul atîtor obiective de amploare cum au fost de pildă strămutările de pe insula Ada-Kaleh și din comunele afectate de Sistemul hidroenergetic de la Porțile de Fier, ori lucrările

gospodărie cu care începe ulița, gospodărie nouă, prevăzută cu construcții din cărămidă, ciment și țiglă, străină ca stil, tehnici și materiale de toate celelalte construcții, veritabile reușite ale arhitecturii în lemn.

Fig. 5. Detaliu ornamental de la biserica din Cizer, județul Sălaj – transferată în secția în aer liber a Muzeului etnografic al Transilvaniei, Cluj.

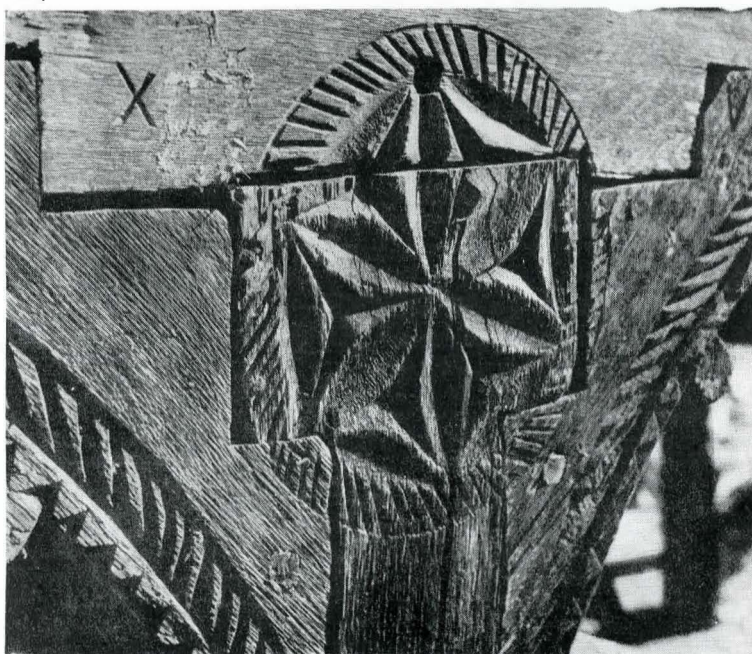

Fig. 6. Moară cu ciutură de pe valea Rudăria, comuna Rudăria-Bozovici, județul Caraș-Severin.

complexe din nordul Moldovei, de la Horezu sau Făgăraș. Jnele puncte însă, de mai mare aglomerare, — ulițe, părți de sate sau sate întregi —, care așteaptă să fie supuse conservării pe loc, amenajărilor diverse și integrării în viitoarele așezări, comportă un efort demn de prestigiul și capacitatea de intervenție a acestei Direcții. Cum situația reclamă îmbrățișarea lucrării la scară națională și cu răspunderea viitorului, D.M.I. s-ar afla în fața unui obiectiv de mare importanță și de adînci semnificații.

În privința construcțiilor izolate, care comportă lucrări mai modeste, ele ar putea fi executate prin grija fie a muzeelor, fie și a unor organe locale, dar cu avizul de specialitate, după recomandările și soluțiile verificate ale aceleiași Direcții, în primul rînd în interesul exigenței.

Dacă ideea conservărilor „in situ” și a modalităților de integrare a monumentelor de arhitectură populară în așezările viitorului va fi lăsată în continuare pe plan secundar, vom asista, curînd, la aplicarea proiectelor de sistematizare făcîndu-se abstracție de documentațiile și de sugestiile noastre, întrucît sistematizările se desfășoară în virtutea unui program de stat care nu îngăduie abateri, întîrzieri²³.

Trebuie avută în vedere și împrejurarea că înnoirile, care-și urmează cursul normal și care sînt condiționate de inițiativa, mijloacele și preferințele particulare, amenință în primul rînd construcțiile vechi și că înseși proiectele de sistematizare, atunci cînd vor ajunge a fi puse în aplicare, vor deveni din acest punct de vedere inoperante, dacă nu ne asigurăm din timp rezerva de monumente la care ne-am mai referit.

Este în afară de orice îndoială că viitoarele eforturi, viitoarele proiecte de sistematizare, se vor supune unor reguli ale sistemului modern de proiectări și execuție în construcții (tipizare, standardizare, industrializare, folosirea masivă a prefabricatelor etc.), „în vederea mării vitezei de execuție și reducerii costurilor”²⁴.

Coordonatele construcțiilor moderne, aceste cerințe și tendințe cu forță de program, nu elimină (și nimeni nu afirmă altfel) necesitatea și posibilitățile considerării și integrării corespunzătoare și cu perspectiva finalității, în toate ansamblurile, a monumentelor de arhitectură populară. Mai mult, în realizarea noilor construcții, ansambluri, chiar

și a interioarelor, în decorarea acestora, se experimentează preluarea, în limitele posibilului și raționalului, a unor elemente ale arhitecturii populare, din interesul vădit pentru diversificarea rezolvărilor, în concordanță cu unele particularități locale, cu gusturile și exigențele de confort, de viață materială și spirituală ale societății actuale.

Dacă nu peste tot vom putea realiza conservarea „in situ” de grupuri de case-gospodării, de ulițe, de părți de sate, și nici nu este cazul să gîndim astfel, în aproape fiecare așezare ar fi de recomandat să existe, în corelație cu centrul administrativ-cultural, după caz și în afara vetrei satului, construcții tipice, tradiționale, respectiv instalații, care cel mai adesea ar putea deveni sedii ale muzeelor satești.

Nu numai prin muzee, ci și prin aceste puncte conservate „in situ”, în accepțiunea mai largă a denumirii, ducem, după cum afirma C. Dăruță „în mod organizat, cit mai departe în lumea satului (în foarte multe cazuri în lumea viitoarelor orașe, n.n.), înțelegerea și respectul zilelor noastre pentru perpetuarea ideii de cultură, pentru păstrarea și valorificarea imensului tezaur popular care mărturisește despre mistuitoarea forță de creație, de înaltă civilizație a poporului român”²⁵.

În continuare, ținem să sugerăm categoriile de construcții tradiționale pe care le considerăm destinate integrării în proiectele de sistematizare și modernizare a satului contemporan, precum și o serie de lucrări aferente:

— În mod firesc sînt avute în vedere construcțiile prevăzute în „Lista monumentelor de cultură de pe teritoriul R.P.R.”;

— Se impun apoi atenției grupurile de construcții (gospodării, ulițe, inclusiv instalațiile, împrejmuirile, fîntinile, podurile) aflate în vatra satului, care întrunesc însușiri arhitecturale și de document. Ele urmează a fi recomandate anume proiectanților;

— În fine, vor fi păstrate pe loc construcțiile țărănești care adăpostesc muzee locale (satești), indiferent dacă sînt sau nu declarate monumente de cultură.

În legătură cu toate aceste categorii de construcții și ansambluri se vor impune lucrări de natură să păstreze, să corecteze sau să creeze cadrul exterior corespunzător — căile de acces, vegetația, terenurile de protecție, cursurile de apă, detașarea de ansamblurile noi etc.

Construcțiile care cad în afara vetrei așezărilor nu fac obiectul proiectelor de sistematizare. Ele, după caz, vor fi conservate pe loc sau transferate, aplicîndu-li-se regimul monumentelor sau pieselor de interes muzeistic.

Organizarea interioarelor, asigurarea inventarului de unelte și obiecte ale punctelor conservate „in situ”, fie că au căzut sub incidența proiectelor de sistematizare, fie că se află în afara vetrei satului, revin muzeelor de profil etnografic, centrale sau județene.

Locurile și cazurile în care trebuie să tindem la realizarea conservărilor „in situ” urmează a fi considerate așa-dar, drept o acțiune care nu se desfășoară la întîmplare, ci în virtutea unui program, a unui sistem de referințe. Aceasta din necesitatea conturării, la capătul eforturilor, a unei adevărate rețele de puncte supuse unui asemenea regim și în corelație cu cerințele satului contemporan, cu unele finalități sociale.

Ele vor trebui să reprezinte un ansamblu de elemente dependente și să funcționeze ca un tot organizat, chiar dacă formulele și categoriile de concretizare sînt atît de diverse.

Confrunțați fiind însă de o anumită situație, moștenită, ordinea abordării operațiunilor ne apare relativ obligată și mai puțin de preferință.

În lumina argumentării de pînă aici, încercăm să sugerăm în general locurile indicate, în particular situațiile mai urgente, atît pentru cercetare și evidență, cit și pentru intervenții. Ele vor apărea așa-dar:

— în zonele de importanță etnografică reală (Maramureș, Apuseni, Oltenia, nordul Moldovei);

— în zonele devenite turistice prin prezența atîtor monumente și locuri istorice, prin pitoresc și prin stațiuni, (Maramureș, Suceavă, nordul Dobrogei — Delta, Neamț, Valea Oltului etc.);

²³ Greutatea specifică pe care o reprezintă factorii economici și plan în procesul de modernizare, în numeroase cazuri și de urbanizare, a fostelor așezări tradiționale rurale este îndeobște cunoscută. Ne rezumăm a reda cîteva considerații ale arhitectului Horia Hudiță cu privire la aceste probleme (în „Scinteia”, art. cit.): „Unul din obiectivele fundamentale ale proiectării în momentul de față este obținerea unei concordanțe maxime cu determinatele economice, în satisfacerea nevoilor funcționale... Asigurarea acestei concordanțe se face la scara economiei naționale prin intermediul planificării, în cadrul căreia se optimizează toate elementele de comparație care intervin, trîgîndu-se concluziile de previziune”.

²⁴ Arh. Horia Hudiță, art. cit.

²⁵ Articolul Muzeele satești, în „Scinteia” nr. 8545, 13 sept., 1970.

- pe artere de mare circulație, internă și internațională (Porțile de Fier, Valea Oltului);
- în preajma drumurilor modernizate și a punctelor care beneficiază de amenajări turistice sau au programate asemenea amenajări;
- în punctele în care concentrarea de construcții tradiționale este mai concludentă (Maramureș, Caraș-Severin – pentru morile cu ciuturi de la Topleț și Rudăria);
- pe cât posibil, în preajma bisericilor-monumente și a altor puncte de interes turistic, cum ar fi, de exemplu, complexul „Cimitirul vesel” – biserica –, ulița „Pe vale” de la Săpița;
- în zonele cu perspective industriale, unde așezările rurale vor evolua spre urbanizare;
- în apropierea sau în cadrul punctelor, respectiv așezărilor, care servesc la manifestări folclorice tradiționale, de o anumită amploare (Oaș, Apuseni);
- în puncte care vor reprezenta verigi ale unui lanț de unități de interes educativ-turistic (în special muzee, monumente);
- în zonele care au dat pentru muzeele în aer liber construcții-monumente de o deosebită valoare, prin care se realizează adevărate trimiteri la așezările originare (Berbești, Topleț, Gorj – cramele și unele gospodării, Voitineli – Suceava, Mărginimea Sibiului etc.); la o anumită distanță de muzeele în aer liber cu caracter relativ zonal (Sighet, Brașov, Gorj, Vilcea, Tulcea);

– oriunde se află exemplare valoroase, izolate sau grupate, în vatra sau în afara vetrei satelor, exemplare care nu pot fi aduse în muzeele în aer liber, datorită limitelor pe care le preconizează proiectele tematice.

Aflându-ne abia la începuturile unui program, o seamă de probleme de ordin teoretic, dar mai ales organizatoric și de metodologie, care privesc conservările „in situ”, comportă dezbateri și clarificări. Deocamdată, considerațiile formulate se mențin, într-o anumită măsură, în limitele ipoteticului. Depășesc această ipostază aspectele muncii care beneficiază în schimb de aplicarea, atât cât este necesar, a

unor reguli verificate, muzeografice. Or, în direcția conservărilor „in situ”, foarte multe operații presupun adoptarea unor metode muzeografice sau puncte de interferență cu metodologia muzeografică.

După cum este cunoscut, monumentele de arhitectură populară, ajunse pînă astăzi, reprezintă rezultatul și expresia realităților și cerințelor altor vremuri. Sate, gospodării, case, instalații tradiționale sînt surprinse acum, după atîtea transformări, în timp și-n plin proces de transformare, chiar de dispariție.

Una din întrebările principale care se pun atunci cînd ne propunem conservarea „in situ” a unora dintre ele, este ceea ce dacă menținem situația găsită acum la fața locului sau intervenim în sensul de a realiza reprezentarea, prin elemente concrete, a situației originare.

Din capul locului denumirea operațiunilor (conservare „in situ”) se află în neconcordanță cu o anumită realitate pe care dorim s-o reflectăm, implicit și cu soluțiile și posibilitățile de rezolvare. Atît construcțiile țărănești și ansamblurile, cît mai ales inventarul de unelte și obiecte, de uz și decorative, tradiționale, au suferit modificări, îmbogățiri, abateri de la tipurile caracteristice pentru zone și epoci date.

Dacă punctul conservat „in situ” este menit să redea aspecte din înfățișarea satului altor epoci, ținînd cont de determinările, de realitățile social-istorice, atunci sîntem obligați să aducem amendamente, de exterior și în principal de interior, clișeul actual nefiînd conform cu cadrul uman, temporal și teritorial în care s-a produs. În acest caz, ne apropiem foarte mult de ceea ce se cheamă o lucrare cu caracter muzeografic. Va trebui procedat, așadar, la unele eliminări și adăugiri, respectînd ideea de bază, și anume aceea ca ele să nu afecteze decît în cazuri cu totul excepționale construcțiile principale (casa de locuit, gospodăria, împrejurimi, porți etc.) destinate a rămîne pe loc. În schimb, dacă un ansamblu (uliță, parte de sat) este deranjat de un element nou, străin de spiritul

Fig. 7. Vedere parțială asupra Muzeului în aer liber din Golești, județul Argeș; în centru, biserica de la Drăguțești, județul Argeș.

Fig. 8. Fruntarul morii din Josenii Birgăului, județul Bistrița-Năsăud (detaliu de interior). Moara este transferată în Muzeul etnografic al Transilvaniei, Cluj.

tradiției, acest element străin trebuie îndepărtat, eventual înlocuit cu elemente valoroase, provenind din aceeași așezare și, pe cât posibil, din aceeași vreme cu elementele componente principale ale ansamblului păstrat pe loc.

Pentru exterior, de exemplu, se vor pune asemenea probleme mai ales în legătură cu anexele gospodărești, acele anexe mult mai noi decât casa și în plus nereușite, în legătură cu porțile, fentinile, împrejmuirile dispărute, care, în cadrul unei ulițe concureau la impresia de pitoresc a vechilor așezări. Uneori va fi nevoie să eliminăm, să înlocuim chiar construcții principale, gospodării, cum este cazul, după părerea noastră, cu gospodăria de la capătul de pornire al uliței „Pă vale” de la Săpînța, la care ne-am mai referit. Vor fi desigur și situații când vom conchide că trebuie păstrate în ansambluri și elemente apărute între timp, sau chiar recent, dacă analiza concretă va demonstra că ele servesc ideii împletirii reușite a tradiției cu actualitatea.

În privința inventarului și tipurilor de plan de interior, de decorare mai ales a acestuia din urmă, intervențiile vor fi, după opinia noastră, mai masive decât asupra elementelor de exterior. Produsul industrial a fost introdus în asemenea măsură și în gospodăria rurală, încît, total străin fiind de creația populară, ne obligă la eliminare.

Cu alte cuvinte, punctele conservate „in situ” se supun în mod firesc unor reguli muzeografice de organizare, de unde și o anumită apropiere între aceste două categorii de instituții, indiferent de accepțiunile denumirilor.

Astfel stînd lucrurile, chiar și în cazul conservărilor „in situ” nu vom avea de-a face decît cu totul întîmplător cu acele „modele culturale reale”²⁶, pentru că s-au produs atîtea transformări, îmbogățiri și chiar mutații de funcții, ci mai curînd vom avea de-a face în final cu niște „modele culturale (relativ) construite”²⁷.

²⁶ Boris Zderciuc, *Monumentele de arhitectură populară și conservarea lor*, „B.M.I.”, nr. 2, 1970, p. 10.

²⁷ Ibidem.

Din acest punct de vedere ipoteza noastră vine în contradicție cu ipoteza emisă de Boris Zderciuc, potrivit căreia conservările pe loc „operează secțiuni și în spațiu și în timp, selecționează imagini caracteristice unei anumite epoci și unui anumit loc, le izolează și le fixează ca atare, sustrăgîndu-le devenirii și transformării”²⁸. Teoretic, așa ar fi trebuit procedat, însă procesul devenirii și transformărilor s-a produs deja, încît asemenea cazuri nu vor mai fi întîlnite decît accidental și extrem de limitat. Cel mult le vom sustrage transformărilor și devenirii, din momentul declarării și organizării drept conservări „in situ”, cu precizarea că și în această stare ele sînt supuse unei mutații de funcție prin însăși integrarea lor în contextul vieții satului contemporan.

Situația reală în care se află astăzi arhitectura populară și măsurile relativ tardive pentru realizarea de conservări „in situ” și pentru prinderea monumentelor în programul de sistematizare și modernizare a satului contemporan, ne obligă, socotim noi, la alegerea unor căi proprii de intervenție și de organizare, în spirit relativ muzeografic, așa încît punctele conservate „in situ” se vor apropia în măsură considerabilă de așa-zisele „modele culturale construite”.

²⁸ Ibidem.

RÉSUMÉ

L'auteur souligne la nécessité pressante du sauvetage des monuments d'architecture populaire de notre pays, soumis à une rapide disparition, à la suite de la modernisation des villages.

Le transfert de quelques monuments dans les musées de plein air ne suffit pas, il faudrait y engendrer une conservation „in situ” à grande échelle, avec collaboration de la Direction des musées, de la Direction des monuments historiques, de l'ONT, des organes régionaux et des musées.